

Оксана Котуневич,
студентка 4 курсу
спеціальності «Соціальна робота»
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
oksanakotunovych@gmail.com

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
О. Л. Главацька

ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТ

Особливу тривогу перебування дітей в закладах освіти інтернатного типу викликають прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність дітей, агресивність. Найбільш гостро цей процес виявляється в підлітковому віці. Необхідність дослідження підліткової агресії визначається віковою специфікою, оскільки цей віковий період характеризується складними біологічними, психічними і соціальними змінами. Причому проблема агресивності підлітків, яка стосується суспільства в цілому, викликає як занепокоєння вихователів, педагогів так і глибокий науково-практичний інтерес дослідників.

Багатопланове наукове дослідження проблеми агресії і агресивної поведінки привертали увагу багатьох авторів, знайшовши відображення у ряді робіт (Г. Андреева, В. Знаков, Л. Колчіна, Т. Румянцева та ін.).

Внаслідок різнобічного аналізу наукових робіт визначено, що агресивність індивіда є станом, який виникає у ситуації тривалого незадоволення його життєво важливих потреб, особливо у період підлітковості (Л. Божович, Л. Виготський, І. Дубровіна, В. Мухіна, О. Прихожан та ін.). До того ж, сучасні дослідження переконливо свідчать, що у закритих дитячих закладах відсутні умови для компенсації так званого «деприваційного синдрому», наслідком якого є підвищення тривожності, страх, невпевненість у собі, агресивність, низька мотивація досягнення (О. Казакова, І. Коробейников, В. Слущкий, Є. Трошихіна, І. Фурманов та ін.).

Підлітковий вік є одним з найважливіших етапів життя людини. Оскільки саме у цей період зароджуються чимало починань, які відіграють ключову роль у становленні особистості. Зміни, які відбуваються в усіх сферах розвитку підлітків, зумовлюють різноманітні особистісні проблеми, й значні труднощі у вихованні та соціалізації.

Метою статті є висвітлити особливості агресивної поведінки підлітків загальноосвітньої школи-інтернат.

Розглядаючи особливості підліткового віку, важливо звернути увагу на почуття дорослості як специфічну форму самосвідомості, яка виникає у цей період. Як зазначає І. Гайдамашко, почуття дорослості полягає у ставленні підлітка до себе як до дорослого, уявленні себе в певній мірі дорослою людиною, у прагненні до самостійності. Окрім того, з'являються власні погляди, оцінки, власна позиція, які відстоюються, незважаючи на несхвалення оточуючих. Відповідно, вимагаючи рівноправності у відносинах зі старшими та відстоюючи свою «дорослу» позицію, підліток йде на конфлікти, які супроводжуються різними формами агресивної поведінки. Підлітки можуть засвоювати й ті агресивні форми поведінки, які вони спостерігають у дорослих, які є для них авторитетними [2].

Відсутність у школі-інтернаті значимого дорослого, який постійно піклується, безумовного прийняття, необхідність постійно пристосовуватися і заслуговувати гарне ставлення часто призводять до зниження активного ставлення до життя: у дітей не формуються власні цінності, принципи і орієнтири, натомість, розвивається така стійка риса, як конформність, залежність від інших [4].

Виникнення агресії у підлітків може зумовлюватися характерними для цього віку суперечностями, внаслідок яких виникають внутрішні та міжособистісні конфлікти, що супроводжуються агресивними проявами. Так, для підлітків полярність психіки полягає в таких проявах: цілеспрямованість, наполегливість та імпульсивність, нестійкість; підвищена самовпевненість, беззаперечність в судженнях, яка швидко змінюється ранимістю і невпевненістю в собі; потреба в спілкуванні і бажання усамітнитися; розкутість у поведінці і сором'язливість; романтизм і цинічність; ніжність, лагідність і жорстокість. На думку А. Бандура, підлітки характеризуються суперечністю потреб: бажання територіальної автономії (приватизації) та необхідність приналежності до групи, колективу, бажання бути таким, як усі (афіліація) [1].

Дефіцит адекватного спілкування, як стверджують науковці, призводить до того, що за дитиною закріплюється негативна, агресивна позиція щодо інших людей. Діти практично не відчують родинної прихильності до власних братів і сестер, у процесі спілкування виявляються нездатними встановити конструктивні, емоційно адекватні стосунки з іншими.

Результати тривалого дослідження психологічних особливостей дітей, що виховуються в інтернатних закладах, дозволили А. Прихожан і Н. Толстих виділити особливе психологічне утворення – закладне «ми». Діти, що залишились без опіки батьків, поділяють навколишній світ на «своїх» і «чужих», на «ми» і «вони». До чужих вони ставляться агресивно, але всередині своєї групи вони здатні проявляти чуйність і взаємодопомогу, хоча зустрічаються випадки відособленості від референтної групи, прояви жорстокості у ставленні до однолітків або молодших дітей. Психологічне відчуження від людей створює внутрішні умови для правопорушень у подальшому їх житті [6].

У процесі дослідження особливостей підліткового віку науковці (Л. Василенко, І. Козубовська, Н. Перешеїна та ін.) звертають увагу на специфічний комплекс потреб, що полягає у прагненні перейти від звичного життя до життя і діяльності дорослих, знайти своє місце у соціумі. Так, І. Козубовська [3] вважає, що основними потребами підліткового віку є: потреба у самовираженні; потреба вміти щось робити; потреба щось значити для інших; потреба рівноправного спілкування з дорослими; посилення статевої ідентифікації. Н. Перешеїна [5] підкреслює, що підліткові потреби часто перевищують реальні можливості їх задоволення, що спричиняє конфлікт між прагненням задовольнити потреби і обмеженими засобами, способами і можливостями для їх реалізації. Поведінка підлітків школи-інтернату, які особливо гостро переживають конфлікт між своїми бажаннями і можливостями їх задоволення, характеризуються типовими особистісними реакціями:

- активним протестом («опозиція»);
- прагненням наслідувати певному зразку, кумиру («імітація»);
- наполегливим намаганням добитися успіху саме в тій галузі, в якій не відчуваєш себе впевнено («гіперкомпенсація»);
- намаганням звільнитися від опіки, контролю і покровительства старших («емансипація»);
- групуванням з однолітками;
- деякими реакціями, обумовленими статевим потягом, що формується та ін. [4].

Варто зазначити, що такий конфлікт, безсумнівно, призводить до емоційної напруги, накопичення негативних почуттів (наприклад, образа, відчай, грубість, негативізм тощо), на основі яких може виникати агресія.

Доцільно звернути увагу на характерологічні особливості підлітків, які зумовлюють виникнення агресії. Так, у своїх дослідженнях Л. Семенюк приходять до висновку, що агресивність дітей із школи-інтернату в особистісних характеристиках формується, в основному, як форма протесту проти нерозуміння дорослих, через невдоволеність своїм положенням в суспільстві, що проявляється у відповідній поведінці. Дослідниця наголошує, що на розвиток агресії підлітка можуть впливати природні особливості його темпераменту (збудження і сила емоцій), які сприяють формуванню таких рис характеру як запальність, дратівливість, невміння стримувати себе. Безсумнівним є той факт, що у стані фрустрації

підліток з подібною психічною організацією буде шукати вихід внутрішній напрузі, в тому числі і в бійках, суперечках, лихослів'ї тощо [7].

Враховуючи зміст та структуру агресії, І. Фурманов виокремлює такі категорії підлітків агресивної поведінки, які перебувають в школі-інтернат:

– схильних до прояву фізичної агресії; підліткам цієї категорії притаманні активність, працьовитість, цілеспрямованість, сміливість, рішучість, схильність до ризику, авантюризм, лідерські якості, низький рівень самоконтролю, потреба гострих відчуттів, імпульсивність поведінки;

– схильних до прояву вербальної агресії; підлітки характеризуються психічною неврівноваженістю, депресивністю, фрустраційною толерантністю, внутрішнім конфліктом, напругою, імпульсивністю, високою чутливістю до оцінок та дій стосовно себе, невмінням та небажанням приховувати свої почуття і думки;

– схильних до опосередкованої агресії; характерними рисами підлітків цієї категорії є надмірна імпульсивність, слабкий самоконтроль, недостатня соціалізація потягів, негативізм, низький рівень усвідомлення власних дій.

– схильних до негативізму; підлітки цієї категорії відрізняються вразливістю, егоїзмом, самовдоволеністю, завищеною самооцінкою, консерватизмом [8].

Таким чином, на основі опрацьованої наукової літератури проаналізовано особливості агресії у підлітковому віці та з'ясовано, що агресивні форми поведінки підлітків загальноосвітньої школи-інтернату нерозривно пов'язані з особливостями розвитку цього вікового періоду (фізичні та психофізіологічні зміни, почуття дорослості, енденція до дорослості, суперечності підліткового віку, депривація сімейної взаємодії, формування самооцінки, розвиток самосвідомості, характерологічні особливості, індивідуально-типологічні характеристики агресивних підлітків, інтимно-особистісне спілкування, фрустровані потреби, особливості взаємовідносини з референтною групою).

Список використаних джерел

1. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс – М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. – 512 с.
2. Гайдамашко І. А. Сутність феномену «агресія», його особливості та види / І. А. Гайдамашко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» / гол. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород : УНУ, 2008. – Вип. 12–13. – С. 103-104.
3. Козубовська І. Агресивність як форма прояву дезадаптації дітей / І. Козубовська, Н. Сойма // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2013. – № 26. – С. 101-103.
4. Мізерна О. О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку: автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Мізерна. – К., 2005. – 24 с.
5. Перешеина Н. В. Девиантний школьник: профилактика и коррекция отклонений / Н. В. Перешеина, М. Н. Заостровцева. – М. : Сфера, 2006. – 192 с.
6. Прихожан А.М. Дети без семи: (Детский дом: заботы и тревоги общества) / А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. – М. : Педагогика, 1999. –160 с.
7. Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного подростка и условия его коррекции : учеб. пособие / Л. М. Семенюк. – М. : Флинта, 1998. – 96 с.
8. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И. А. Фурманов. – Мн. : Изд. Ильина В. П., 2006. – 187 с.